

Vidor Miklós

Szabálytalan emlékek

Ezüstdugó

A pohárszékben karcsú, négycikkűre metszett üveg, félliteres lehet. Anyám császárkörtelikórt tartott benne valamikor. A dugója még ugyanaz: csinos, századfordulóról való ötvösmunka, széttártkarú kislányt ábrázol bőredőzetű ruhában, arcán derűs áhitattal. Ezüsből készült, egy süldőmalacot adtak érte, így mesélte a számára is régmúlt históriát anyám.

Nemigen tudok ma már magam körül olyan tárgyat, amelyik három költözésen át elkísért volna, hogy gyermekkoromon át az övét idézze. Azt a sosem látott Fejér megyei pusztát, ahol egy paradicsomi idill játszódtott le, messze születésem előtt. Számomra eleven mese kiskoromból. Éppúgy nincs valóságjellege, akár a Jancsi és Juliskának, éppúgy nem ismerem félmúltba dermedt hőseit, akár a kút alatti rét királylányát. De ez a tárgyi emlék, a tártkarú kislány, tanúskodik róla.

Ha születésemet meg nem ért nagyapám belépne a vadidegen lakásba, számára vadidegen tárgyaim, bútoraim közé, meglepetten venné kezébe az ezüstdugót. Talán az ötvösmester nevét is megmondaná. A lecsupaszított emlék kiterébélyesedne, a szüksézzavú jelentés ismét visszaváltozna legendává.

Én azonban nem tudok többet róla. A közvetlen ősök hagyománya is vékonyodó szál kezemben. Ha vendég poharába töltök a kecses, négycikkű üvegből s megkérdi, honnan került rá a csinos, ezüstfoglalatú dugó, ennyit mesélhetek róla. Emlék. Szeszfőző nagyapám üzen vele, meg öccse, akit még jól ismertem s ugyanazt a mesterséget folytatta. Gyermekkoromban nem egyszer jártam látogatóban a körtéri pálinkamérésben, — mögöttem az udvarra nyíló lakás, a padlózatra vágott, főlhajtható lap alatt a pince rejtelmes birodalma. Utoljára, azt hiszem, Berti bátyám töltötte meg az üveget császárkörtével. Huszonöt éve nem él már ő sem.

Utánam már csak idegen veheti kezébe az ezüstdugót. Végképp meg-némul, halott tárgygyá válik. Annyit sem mond már senkinek, amennyit nekem még elárul.

Egy kisiú

A kisiút leküldték vásárolni. A boltban nagy volt a forgalom. Mire a pénztárhoz ért, a torlódo felnőttek közt ide-oda hányódva, könyökével

meglökte kicsit a kirakat belső üvegét. Igazán csak egészen enyhén. Nem is értette, hogyan kelthetett az a parányi mozdulat akkora robajlást, hogyan zúdulhatott le közvetlenül mellette, szinte fülét súrolva a hatalmas, ujjnyi vastag üvegtábla, hogy csikorgó csörömpöléssel összetörjön a padlókövezeten.

A felnőttek szétrebbentek, nem értették, mért áll még mindig legyökerezve egy helyben a kisfiú, — a rémülettől falfelhérré vált ugyan, megbabonázva mered a szétcsattant táblaüvegre, de hang nem jön ki a torkán.

A bolt vezetője elősietett, hogy arrébb húzza, dühösen nézett a kiszolgálókra, előszólította a takarítónőt, összeseprette a törmeléket s a foga közt mormolt néhány szóval elárulta, hogy a kirakat belső üvege már jó ideje csak oda volt támasztva a ráamához, egy szélfuvallat is elég lehetett, hogy lezúduljon.

— Agyon is vághatta volna ezt a gyereket! — szólalt meg méltatlankodóan egy asszony.

A bolt tele lett hangokkal.

— Hallatlan!

— Micsoda gondatlanság!

— Nézze, még most sem képes megnyikkanni az a gyerek!

A kisfiú végre odajutott a kasszához, átnyújtotta a blokkot, némán fizetett, átvette a csomagot és iszkolt haza.

Othon sem említette, mi történt az üzletben.

Az egykori kisfiú néhány évtized múltán szorongva vallja be az igazságot.

Abban a pillanatban, mikor lerobajlott mellette a súlyos üvegtábla, furcsamód át sem villant rajta a testi fenyegetettség érzése. Nem mintha spártai nevelésű, hősi életpályára előkészített gyerek lett volna. Semmivel sem volt bátrabb, vagy gyávább a többi nyolc-kilencévesnél. Ha az afféle zúduló másodpercek töredéke alatt egyáltalán képes valaki gondolkodásra, egyetlen rettenet hasította át: hogy a kárt ő okozta. Akkor pedig az apjával fizettetik meg.

Mikor ettől a lidércnyomástól megszabadult, föllélegezni sem mert, zavarodott sietséggel rohant haza.

Az egykori kisfiú azóta nincs meggyőződve róla, nem törekenyebb-e élete a fenyegetően lerobajló üvegtáblánál.

A szomszéd kapualj

Jól megtermett, kissé már hízásnak indult ember állt a szomszéd kapualjban, fején katonasapka, mellén emailrozott tábla: „Kárpátokban megvakultam”. Üres szemgödre födetlenül tanúsította, ami a táblán állt, a katonasapka a körülményekre utalt. Jó arca volt.

Állandó helye volt a kapualj, télen vaskos halinacsizmában topogva posztolt, előtte a rekeszes asztalkán cipőfűzők, tollsöprűk, súrolókefék, padlópasztás tégelyek.

Nem mehettem úgy el mellette, hogy oda ne fordítsam a fejem. Élesen látom magam előtt ma is kifosztott arcát, vállas, izmos alakját tragikus védtelenségben. Csak hangját nem sikerül visszaidéznem. Vásárlóit nagyon halkán, félsuttogva szolgálta ki. Másik hang tartozik hozzá. A tőle lépésnyire lévő újságstand gazdájáé. Rikoltó, torz kiáltás maradt belőle: „Ancsimri! Ancsimri!” — ilyesféleképp hallottam. Később megtudtam, hogy az Esti Kurirt ajánlotta, meg a többi akkori lapot, de azoknak a címét nem alakította át ilyen sajátságosan.

A hangtalan, vak katona s az arctalan, éles rikoltás. A kettő együtt idéződik föl. S a háttérben a szomszédos ház mély kapualja, ahol talán megfejtődnek kettőjük titka, ha volna hozzá bátorságom, hogy belépjek.

Stigma

Sorra vonulnak el előttem a társak, az iskolapadok, vagy az egyetemi előadótermek félmúltjából. Semmit sem tudhatunk egymásról azonfölül, hogy P.-t nemegyszer összetévesztették velem tanáraink. A.-t szelíd félkótyagosnak néztük a legtöbben, míg ki nem derült róla, hogy csodálatos könyvtára van, s finom, Rilketől ihletett német nyelvű verseket ír. I. egyszer megkérdezte tőlem, kettesben hazamenet, kit tartok a legjobb koponyának az osztályból. Félreérthetetlen provokációs kérdés volt, hogy készséggel dobjam vissza a választ, esetleg vallomásul, a kamasztbarátság nyitányaként. A felsőtétből tülekszenek elő az arcok. Gy. merész profilja, villódzó hollóhaja, mélytekintetű déli szeme a jövő ígéretével, hogy benne lássuk a megújuló magyar színház rendezőjét, — persze, majd az után — s ez az a z u t á n egy egész lidérces korszak elmúltát jelezte.

Sosem kellett beváltania reményeinket. Balfon pusztult éhen. A.-ról alig tudni valamit is. Eltűnt. P. pedig a város ostroma idején a nyílt utcán halt szörnyet egy bombatalálattól. Jelmezként viselt egyenruhája zsebében ott lapultak a megváltó hamisított iratok valaki vagy valakik számára. Milyen furcsa, hogy a halál nem cserélt össze bennünket, ki ki magáért adott számot előtte s engem még nem akart feleltetni. Alig múltunk húsz évesek akkor, — I. külföldön él családjával. A gyerekei olyan korúak lehetnek, mint mi voltunk ott a fasorban, iskola után, hazatérőben, majd harminc esztendeje.

A köznapot jelentettük egymásnak, hogyan is kerestük volna a jól ismert arcon a jelet, amelyet föl kellett volna fedeznünk. A jövő, a sors jelét, a messzire térő utakét, ki merre van szánva? Keresem most is, — utólag — a vonások, szemvillanások alatt bújkáló parányi idegenséget, — hogy is nem vettem észre? Néha a tükörhöz fordulok, hogy lehántva az éveket, a magam kamaszarcát találjam meg a rétegek alatt.

Nincs válasz.

Aztán feladom az egészet. A stigmát jól elrejtették.

És változatlan kíváncsisággal kutatok az elém kerülő arcokban tovább.

A rózsadombi ház

Nemcsak mi vesztünk el nyomtalanul, a házak, színhelyek is, ahol az ifjúság megtörtént velünk.

A Rózsadomb egyik utcája félkör alakú parkhoz vezet. Az utcácska vége előtt megszakad a számozás, az egykori kerítés térdig érő körbástyája jelzi csak, hogy itt valamikor ház állott. A hepehupás, gyomvert telekre bárki besétálhat. Emlékszem, akkoriban teniszpálya volt még rajta túl, innen a kertből elnézegettük a játékosokat.

Milyen szűknek tűnik most ez a darabka föld! Pedig csak a szemet kell behúnynom, hogy ismét elérjen rajta az emeletes villa. Itt lehetett a bejárata, s két-három méterrel a fejem fölött Róbert szobája a keskeny félikerttel. Jobbkézt a nagyszoba, a nyitott terasz.

Ez volt a birodalom. Nem négy fal határolta, hanem a teljes csillagos égbolt. Nyári estéken percekig meg sem szólaltunk, egyetlen kitaró pillantással fölértünk odáig.

Öt esztendőm van eltemetve ebben az elhanyagolt kertben. Kamaszfővel léptem be először a vasrácsos kapun, s mire felnőtt számba mentem, összeomlott, mint a próbára tett legendák.

Mintha kettőnkön kívül mindenki más alkalmi statisztériája lett volna ezeknek az időknek. Kóborlásainkra emlékszem, beszélgetéseinkre, vagy inkább a köznapi kötelességektől megszakított egyetlen beszélgetésre, melyek szavai rég elenyésztek, nincs is tárgya, csak léggömb.

Miről is tudunk örökös, izzó szomjúsággal beszélni, hogyan is nem fogytunk ki a szavakból — és egymásból? A kölyökkor szüntelen készülődése fűthet csak így föl két fiút, a jövő, melyről még csak álmodni kell, nem megverekedni vele, a folytonos rábukkanás az eszméletre, ami túl van már a gyermekségen s innen még az egyszerre írigyelt és megvetett felnőttvilágon. Csupa ártatlan lázadás táplálja: nem irányul senki ellen, önmagunkat keressük benne.

Egy átbeszélgetett, szesztelen mámorú szilveszteréjszakánk telt el itt, ahol a levegőből már csak a képzelet hasítja ki Róbert szobájának négy falát. Mindketten hittük, ha szavainkat rögzítettük volna, hibátlan ívű dialógus épül belőle, hídja az eltervezett drámának, mely a kölyök-mohóság mindent-akarásával mondaná ki a végső igazságot.

És még mi mindent éltünk át a valaha volt házban, melyet 44-ben a város ostroma idején rombolt szét egy telitalálat, — a levegőből-e vagy a szemközti magaslatról, nincs már kitől megkérdezsem. Akkorra üres volt már, lakói közül senki sem tartózkodott benne, — de ez már másik történet.

1945-re a régi világgal együtt színtere is elsüllyedt.

Ha nagynéha arra járok, nem mehetek el mellette anélkül, hogy be ne lépnek a kertbe. Immár egyedül azok közül, akiknek otthona volt.

Vidéki állomás

Jelentéktelen kis megállóhely, a gyorsvonat áthúz rajta. Nem emlékszem rá, hogy arra utaztomban valaha is számottevő utascsoport várakozott volna itt, vagy öt-hat embernél több leszállt volna az épp csak szuszszantásnyi pihenőt tartó személyvonatról.

Fehér kőkorlát, piros padok s a szokásos tavaszi-nyári növényi díszlet az indítóház körül, a nap egy árnyalattal világosabbra festi az okkersárga sódert. — miféle meglepetés várhatna itt bárkit is? Kicsit unottan hátrafordul az ablaktól valaki: — Még csak D.-nál vagyunk. — Vagy, ha Budapestnek tart a vonat, biztatón: — Ez már D.!

Sosem fordultam meg a községben, okom sem volt rá, hogy megszálltam itt az utamat. Mégis jelent számomra valamit ez a szürke név, ez a közhelyes díszlet.

Hat-hét évtizednyit kell visszaforgatnom az időt, s egy életében sosem látott férfit odaképzelnem a peronra. Háta mögé font kézzel megáll, zsebóráját előhúzza ellenőrzi, hány perc van még hátra, majd folytatja sétáját föl-alá a sínek mentén. Talán megnyugtatóan odabólint az állomás előtt várakozó homokfutó kocsisának, hogy mindjárt itt lesz.

Középtermetű, magába mélyedő, haját vesztett ember, állán egészen kicsi, háromszögletű szakállt hord, hogy fődje a Königrätznél kapott golyószilánk nyomát. Bal keze két ujja is ott csonkult meg. Ennyit tudok róla s egészen világosan kirajzolódik előttem itt, ezen az állomáson. A járása tempós ritmusát is ismerem, befelé néző tekintetét is, megráncolt homloka alatt.

Éltre keltette bennem lányának elbeszélése. A lányát, akire itt várakozott valaha, iskolaév végén, amikor hazaérkezett vakációra. Ezen a Fejér megyei puztán telt el a gyermekkora, mielőtt végképp fölkerült a városba, asszonynak. S azután, újabb évtized múltán a világra hozott.

Az öregúr akkor már nem élt. Egy-egy régi, enyveshátú fotográfia segít fölidézni, s még inkább édes öccse, akit jól ismertem, s a megszólalásig hasonlított hozzá. Csak Berti bátyámat kell odaálmodnom a ropogós sóderű peronra, kissé megfiatalítva s már látom anyai nagyapámat.

A kép hangulata azonban sokkal inkább anyám emlékezésétől kapja belső megvilágítását. A vakációs hazatérések kislány-öröme élteti. Az elébe kocsizott, évről évre itt posztoló, kortalanul örök figura maga a gyermekkori látomás. Szimbólummá vált, egybefogja s föléleszti a puztát, a nyári estéken nyílt tűzön süttöt édes kukoricacsövek pattogását, az ér mocsarában brekegő békákat, — a réges-rég elsüllyedt idillt, melyre két világháború romjai szakadtak rá.

Valahány szereplője a föld alatt van már. De olyankor, ha arra visz a vonat, egy percre ismét érvényessé válik. Nem is értem, hogy kívülem senki más nem látja az egyetlen, makacs várakozót, amint hátrakulcsolt kézzel, a messzeségbe meredő szemmel kémleli a pályatestet.

Bizonyára velünk jön a világra, s együtt növünk föl.

Első tudatos képem: hároméves lehetek, (mondják, itt az emlékhátár) az előszoba napfényesíkozta padlóján kuporgok, hogy a szekrény alá rejtsek valamit. Egy labdát, építőkockát, lovaskatonát? El akarom dugni anyám, egy betoppanó látogató, a világ elöl. A saját holmimat, játékszeremet, a derékig érő lények kincseinek egyikét, amit még semmi veszély nem fenyeget a felnőtt világ részéről. Mégis megszületik a vágy: ne tudjon róla senki kivülem.

A titok fölbukkanása. Elrejtteni, ami a miénk. Eldugni önmagunkat: a bujóska játék. Nem mert üldöznek, vagy félnivalónk volna. Csak hogy legyen valamin, amit nem osztunk meg.

S aztán a kisfiúkor titkai: egy utcán talált üveggolyó, egy patkószög. Egy elsesett szó. Egy suttyomban olvasott könyv. Nem a csínyek, bűnök ravasz elleplezése; ártatlan megóvása lényünk egy darabjának. S később: egy magányos óra, amiről ne kelljen számot adni. Egy rejtekösvény a sűrűben, amit egyedül járunk be. Az időnek, a térnek egy általunk meglelt zuga, amelyet meg akarunk tartani. Mindenki más számára nevetséges kis szertartásaink, melyekbe nem avathatunk bele senkit anélkül, hogy szétfoszlanának. Sejtések, amikről nem beszélünk, a magány képzeletünktől benépesített otthona, egy-egy szóba sem fogható érzés, valami, amit csak megélnünk sikerült, soha közölnünk.

Belsőnk szint alatti rétege: előlünk is ködbe burkolódzik, egy-egy sorsfordító pillanatra villan meg csupán, hogy riadtan s meglepve fedezzük föl, — ez is mi vagyunk. A tudatos és tudattalan határán lebegő bizonytalan közeg. Talán felhő. Talán szilárd tömege egy megjáratlan fönnsíknak, mely velünk együtt tűnik el egyszer a szemhatárról.

